

A VALLÁSSZABADSÁG ÉRVÉNYESÜLÉSE ORSZÁGUNK ALKOTMÁNYÁBAN ÉS A GYAKORLATBAN

Ünnepi gyűlésünk előadói előre nem egyeztették, hogy mit is tartalmazzon előadásuk. Csupán itt, a helyszínen vettek tudomást arról, amit a meghirdetett cím nyomán a felkért előadók bemutattak. Így jómagam is bizonytalan voltam, hol is kezdjem? De mivel a megelőző dolgozatok inkább történelmi és teológiai vonatkozásúaknak voltak meghirdetve, úgy gondoltam, hogy a civil társadalom és a jog irányából közelítem meg a kérdést és a XX. század végének szemüvegén keresztül egy mindennapi kollektív emberi jogot, a vallásszabadságot.

A fogalom elemzéséhez elkerülhetetlen egy kis visszatekintés, mert az államilag szervezett társadalom megjelenésétől kezdve szinte mindig létezett az állami és vallási hatalom kettőssége. A vallásos szervezet különállása eleve magában rejtette az összeütközés lehetőségét. Az állam mindig azt az egyházat segítette, mely eszmeileg őt támogatta, és üldözte a többi egyházat, mely ideológiailag szemben állt vagy csak akadályozta tevékenységét. Az üldözött vallások szabad tevékenységet követeltek az államtól és egyben az állam által támogatott egyháztól.

Korunk vallásszabadság gondolatának első követeléseibe egybekapcsolódnak a kialakuló protestáns egyházaknak azzal az igényével, hogy biztosítsák a protestáns egyházak szabad szervezkedését. És itt most törjük meg a gondolatot, ugorjunk át vagy négy évszázadot és foglalkozzunk napjaink ügyeivel.

A vallásszabadságot, mint elvet, közel minden mai polgári alkotmány tartalmazza. E fogalmat azonban minden alkotmány más tartalommal tölti meg és mindegyik másként értelmezi. A vallásszabadság kimondása mellett egyes alkotmányok valamelyik egyházat vagy vallást államvallásnak nyilvánítanak vagy legalábbis különböző kiváltságokkal ruháznak fel. Görögország alkotmánya az oszthatatlan Szentháromság nevében uralkodó vallásnak nevezi az ortodox vallást; az olasz alkotmány a lateráni szerződés alapján a katolikus egyháznak különleges jogokat biztosít; Svédország alkotmánytörvényei kimondják, hogy a királyi trónt csak evangélikus vallású egyén töltheti be és az állami és egyházi szervezet sok vonatkozásban össze van olvasztva; Spanyolország 1978-as alkotmánya szerint az állami szervek... a spanyol társadalom vallásos érzelmeinek megfelelően különleges együttműködést alakítanak ki a katolikus egyházzal és a többi felekezettel; az Egyesült Államokban az elnököt szokásjogi alapon protestánsok közül választották — Kennedy választása alkalmával először törték át ezt a szokást; a mohamedán vallású országokban, pl. Egyiptomban, ezt a vallást államvallásnak nyilvánították és a vegyesházasságok felbontását is a mohamedán vallási bíróságok elé utalták.

Az eddigi példák alapján elég nehéz meghatározni a vallásszabadság mai fogalmát, de a jogi szakirodalomban mégis felsorolnak néhány alapvető ismérvet, melyhez egy konkrét helyzet hasonlítható. Ide sorolhatók a következők:

1. Az egyes ember bármilyen vallást követhet és azt megvallhatja egyénileg vagy másokkal közösen;
2. Az állampolgárok jogai és kötelességei függetlenek a vallástól vagy egyházi hovatartozástól;

3. A vallásszabadság magában foglalja az egyházak és egyházi testületek alapításának jogát;

4. Az egyházak egyenjogúak egymás között és az állammal szemben;

5. Az állam és az egyház elválasztásának elve.

A hit mindenkinek legbelsőbb személyes ügye, de amikor kinyilatkoztatásra kerül, akkor érintkezésbe jut az állam jogrendjével. Ezért szükséges a történelmi következmények mellett napjainkban is a vallásszabadság kérdését jogi normákban, először az alkotmányban és utána törvény által részleteiben szabályozni.

A kodifikálás kérdéseinek vizsgálata előtt szeretnék még egy megjegyezni tenni. A polgári alkotmányok általában a vallásszabadság kérdését összekapcsolják a lelkiismereti szabadság ügyével. Köztudott, hogy a lelkiismereti szabadság az általánosabb fogalom és ezen belül létezik a vallásszabadság, de mivel a lelkiismereti szabadság jogilag nem meghatározható, irreleváns fogalom, ezért az alkotmányok és a törvények is csak mint elvi kijelentést fogalmazzák meg; a két fogalom páros emlegetése mellett a jogi szabályozás végül is csupán a hit megnyilvánulását, vagyis a vallást, a vallásgyakorlási jogot és annak korlátait szabályozzák.

A vallásszabadság biztosítja a hit melletti szabad döntést, a felekezeti szabadságot és a szabad vallásgyakorlást. Ennek garanciája az állami kényszer hiánya. A vallásfelekezetek és a hívek propagandát fejthetnek ki a hívek megtartására és új hívek szerzésére, természetesen nem más egyház rovására. A vallásszabadság nem sértheti mások hasonló jogait, hitbéli érzületeit és a közérkölcöket. Ugyancsak nem mentesít a polgári kötelezettségek alól egyes kivételekkel.

Az általános megállapítások mellett nézzük meg, mit is tartalmaz Románia mai Alkotmánya:

A 29. szakasz szól a tárgyalt kérdéstről. Ennek értelmében a vallásos hit szabadsága semmilyen formában nem korlátozható. Ez az elvi kijelentés t.k. a hitre, a szabályozhatatlan belső meggyőződésre vonatkozik, és azonnal párosítják a pozitív korlátozással és pedig azzal, hogy senki sem kényszeríthető egy meggyőződésével ellentétes vallásos hit követésére. Az egyházak szabadok, saját szabályaik alapján szervezhetnek — és jön a korlátozás — a törvény keretein belül. Az egyházak közötti viszonyban tilos az ellenségeskedés szítása. Az egyházak autonómok az állammal szemben és támogatást kapnak az államtól. Az Alkotmány szerint a támogatás körébe tartozik a katonák, a kórházi betegek, a börtönbüntetésre ítélték, valamint az aggmenházakban és árvaházakban élő személyek lelki gondozása. A szülők és a gyám meghatározhatja a kiskorú gyermek vallásos nevelését.

A 29. szakaszon kívül az Alkotmányban még találkozunk a vallásra vonatkozó néhány szabállyal:

A 4. szakasz az állampolgárok részére — vallástól függetlenül — közös hazának nevezi Romániát. A 6. szakasz biztosítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok részére szintén vallástól függetlenül a hit kinyilvánítását. A 30. szakasz a szólásszabadság kapcsán tiltja a felekezeti gyűlölet szítását. A 32. szakasz az oktatással kapcsolatban biztosítja a vallásos oktatás szabadságát és vallásórák tartását az állami iskolákban. A 39. szakasz elismeri — vallási alapon — az alternatív katonai szolgálatot. A családról szóló 44. szakasz fenntartja a polgári házasságkötés utáni egyházi megáldás szabadságát. A 72. szakasz a vallásügyi törvényt szervezeti törvénynek minősíti, megkülönböztetve az alkotmánytörvénytől és a közönséges törvényektől, elfogadásához a parlamentben minősített többségre van szükség, vagyis a két ház teljes létszámának egyszerű többsége és nem a jelenlevő tagok többsége.

Mennyire szűkszavú az Alkotmány! Ez az értelme annak, hogy szükséges lennie még egy részletes törvénynek a vallásszabadság és az egyházak ügyeiről. Léteznek olyan országok, ahol nincs vallásügyi törvény, hanem csak az alkotmány szabályozza az egyházak és a vallás kérdéseit, de egy ilyen helyzet nálunk ma még

csak álom. A mindennapi életből tudjuk, hogy itt mennyire szükséges a részletes szabály, mert a koncentráltan megfogalmazott alapelveket szélsőségesen sajátos és diszkriminatív, a törvény szellemével ellentétes módon is értelmezik.

Romániában ma is érvényben van az 1948-as vallásügyi törvény. Ez egy más rendszer szülötte, kritikai elemzése ma már nem időszerű. Számos kitétele ellenkezik az 1991-ben elfogadott Alkotmány előírásaival. Éppen ezért ma már jórészt elévültnek és alkalmazhatatlannak tekintik az állami hatóságok is.

Az 1989-es változás után létrehozták a Vallásügyi Minisztériumot, utóbb azt államtitkársági rangra sorolták be és működését 1990 augusztusától egy jóideig titkos Kormányhatározat szabályozta. Tartalmában sok vonatkozásban ellentétben állt az új hatalom által meghirdetett elvekkel. De ez is már a múlté, mert 1992 szeptember végén megjelent a Vallásügyi Államtitkárság működéséről szóló legújabb Kormányhatározat. Ezzel most már az egyházak is meg lehetnek elégedve, mert az európai normákat megközelíti és az állami beavatkozást az egyházak életébe minimális, de mégis lényeges elemekre szűkíti.

Az új hatalom készül az egyházak és a vallás ügyeinek időszerű törvényes szabályozására. Éppen ezért az elismert felekezetek képviselőit 1990 szeptember és december között meghívták a törvény előkészítésére. A szöveg valamennyi egyház egyetértésével megszületett. Sajnos számunkra alig érthető módon még nem került a parlament elé. Egyházaink és az erdélyi magyarság lényeges kérdéseiben nagy lépést tehetnének előre, ha megszületne ez a törvény, abban a formában, ahogy azt 1990 őszén a román egyházakkal közösen kidolgoztuk.

Mit is tartalmaz ez a tervezet? Erre szeretnék válaszolni a továbbiakban.

Először is tartalmazza a vallásszabadságra és az egyházakra vonatkozó általános elveket, melyeket a nemzetközi jogrend, az E.N.SZ. Alapokmány, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, A polgári és politikai jogokra vonatkozó nemzetközi Egységokmány és az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia Helsinki Záróokmánya szabályoz. Így meghatározza a vallásszabadságot, mint alapvető emberi jogot, állami garanciát nyújt ehhez mindazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel, melyekről már szó volt és amelyeket az Alkotmány szövege is tartalmaz.

A második fejezet az egyházak önálló szervezkedéséről szól az Alkotmány, a jogrend, a közrend és a közerkölcs határain belül. A statutumokat az egyházak elismerésekor szükséges bemutatni. A tervezet elismeri az egyházak jogi személyiségi státusát, a vezetők választását vagy kinevezését. A további fejezet az állam és az egyház viszonyáról szól, megállapítja a függetlenséget, az egyházak működésének néhány alapvető törvényes feltételét és az egyházvezetők állami elismerését.

Az egyházak működéséről szóló fejezet beszél az istentiszteletekről és szertartásokról, a gyűléstartásról, az anyanyelv használatáról, az iskolai és iskolán kívüli vallásoktatásról, valamint a lelki gondozásról és az egyházi sajtóról. Egy rövid fejezet foglalkozik a felekezetek közötti viszonytal, az ökumenikus kapcsolatokkal, az áttérésekkel és a felekezetközi bel- és külföldi szövetségekkel.

A magyar egyházak hívei részére rendkívül fontos iskolaügy rendezését sikerült elérni a tervezet külön fejezetében. Így, ha megszavazzák, az egyházak bármilyen teológiai vagy általános, de felekezeti oktatási intézményt fenntarthatnak. Ezek költségeit az állam fedezné, csupán a tanterveket kellene egyeztetni. Az Erdélyben együttműködő magyar egyházak részére teljesen érthetetlen, hogy a romániai felekezetek egyetértésével született törvényszöveg parlamenti tárgyalását és megszavazását az RMDSZ és annak szenátorai valamint képviselői alig vagy egyáltalán nem pártolták fel. A tanügyi törvénytervezet láttán úgy tűnik, hogy kimondottan csak a vallásügyi törvény oktatási rendelkezései oldhatnák meg a magyar iskolahálózat és egyetem annyira fájó és mégis mostohán kezelt ügyét. Ennyire tartózkodni a felekezeti oktatás címén bevezetendő magyar iskolarendszertől hibás és az elmúlt évtizedekben kialakított felfogás bélyegeire enged következtetni.

A hetedik fejezet az egyházak vagyonáról és annak kezeléséről szól. Az egyházi épületek adómentesek lennének, az egyházközségek temetőket birtokolhatnak, költségvetést és zárszámadást készítenek állami ellenőrzéstől mentesen. A tervezet azt az óhajt is tartalmazza, hogy az egyházi fizetéseket teljes egészében fizesse az állam, mert a lekészek is közalkalmazottnak tekinthetők.

Külön fejezet foglalkozik a külkapcsolatokkal és az elvárt teljes szabadságot biztosítja az elvi megállapítás szintjén. Egyben rendelkezik az egyházak külföldi érdekeltiségének ügyében is.

A utolsó fejezetben szerepel a lelkészek felmentése a katonai szolgálat alól, az eskü alkalmazása vallásos megkötöttség esetén, az egyházak anyagi támogatása és a műemlékekkel valamint műtárgyakkal kapcsolatos kérdések. Legfontosabb azonban az államosított, erőszakkal elvett, szövetkezetnek átadott vagy bármely más törvénytelen úton elvett ingó és ingatlan javak visszaadása, vagy ha lehetetlen, akkor a kárpótlás. A román politikai élet előmenetele szerint a tárgyalások rendjén e téren ajánlott volna a további funkcionalitás kérdésének összekapcsolása a vissza-
szolgáltatással.

Ez a tervezet, ilyennek ígérkezik, reményeink szerint a közeljövő vallásszabadsága. A tervezet és napjaink valósága azonban sokmindent nem tartalmaz. Sok gyermek nem tudja magyarul elolvasni a Kátét. Nem sikerült elérni, hogy az egyháznak kellő anyagi háttér legyen. Anyagiak híján a személyi illetményeket csak részben lehet biztosítani. A lelkészek fizetését, a nyugdíjasok járulékát, a teológiai hallgatók létfenntartási költségeit nem fedezhették azok az adományok, melyeket az egyházon kívülről kaptunk. A dologi, fenntartási kiadások sokszoros emelkedése majdnem megoldhatatlan feladatok elé állítják az egyházközségeket. És így hogyan foghatunk neki fejlesztéseknek? Az államra alig számíthatunk, híveink jövedelmét pedig az infláció teszi tönkre. E lehangoló tények mellett mégis meg kell állapítanunk, hogy néhány dolog 1989 óta változott.

Ma már az egyházak vezetőit nem hívják Bukarestbe beszámolókra és felelősségyonásra, a Vallásügyi Hivatal részéről nem várunk minden apró-cseprő ügyünkben jóváhagyást, költségvetésünket és zárszámadásainkat csak a tanács hagyja jóvá, az egyházi gyűléseken nem vesznek részt állami megbízottak, nem kell nekik mindent előre, közben és utólag lefordítani, nem jön a Securitate hetente 2-3-szor és nem kér jelentést erről-arról a dologról vagy személyekről, a Zsinatról nem küldünk az államelnököknek dísztáviratot, esetleg jogainkat követelő táviratot, kapunk útlevelet és utazhatunk, ha van ki fizesse, minden külföldi és magyarországi meglátogathatja egyházunkat, ha nem ijesztik el az utazási körülmények és a hideg, kiadványainkat nem cenzúrázzák, annyi teológust vehetünk fel ahányat el tudunk tartani, van Nőszövetségünk és Ifjúsági egyesületünk, vallásórát tartunk az iskolákban, telefonbeszélgetéseinknél már nem érdekel, ha lehallgatnak. Növekedett az egyházak társadalmi szerepe annak az ellenállásnak a nyomán, melyet a megelőző évtizedekben képviseltek.

Mind ezek után felmerül a kérdés: van-e nálunk vallásszabadság vagy nincs? A választ felbonthatjuk két részre attól függően, hogy román vagy magyar egyházzal van szó. A magyar egyházak esetében a látszólagos vallásszabadság azonban számtalan korlátot rejt iskolai, vagyoni és társadalmi vonatkozásban. És mit kell tennie egyházunknak a felvállalt cél, Isten és ember szolgálatában a mai körülmények között?

A kérdés első részére a teológusoknak és a lelkészeknek kell felelniük. A kérdés második részére a felelet csupán az lehet amit különösen sarkítva fogalmaztak meg a magyarsárosi Zsinaton. Egyházunknak aktív részt kell vállalnia a hívek életében. A maga módján és a lehetséges eszközökkel részt kell venni a hívekkel együtt egy eljövendő társadalom kialakításában. Szolgálja ezt az ügyet maga az egyház és minden intézménye az eddiginél sokkal fokozottabban. Ha valaki azt

állítja, hogy nem ez az egyház feladata és más irányvonalat szab meg az egyháznak, az magára vessen, ha hívek nélkül marad. A vallásszabadságot nem elég szószékről hirdetni vagy halk imába rejteni, azt az életben meg kell valósítani.

Amennyit kivívunk, az a mienk.

Torda, 1993. január 13.

Dr. Bodor András

A VALLÁSSZABADSÁG ÉS A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS ISKOLA

A reformáció európszerte új lendületet adott az iskoláztatásnak, a nevelésnek, hiszen nem volt elegendő a Bibliát a nép kezébe adni, hanem az írás-olvasás ismeretét, a humanisztikus műveltség alapjait szélesebb körre kellett kiterjeszteni, és a reformáció új ágainak, új felekezeteinek saját papjaira, tanítóira és kántoraira, vagyis saját iskoláira és értelmiségére volt szüksége. De megnövekedett az igény a világi értelmiség iránt is, mert az államvezetés, a közigazgatás területén egyre több képzett emberre volt szükség.

Hogy a reformáció mennyire megnövelte az iskola iránti érdeklődést, azt a 16. század második feléből származó statisztikai adatok meggyőzően szemléltetik. Ezek szerint az akkori Erdélyben a katolikusoknak 3, a reformátusoknak és a lutheránusoknak 15, az unitáriusoknak 9, összesen 27 iskolájuk volt, amelyeknek többsége a városi, az ún. kis iskolák csoportjába tartozott.

Az unitárius iskolák megoszlása a következő volt: Dés, Enyed, Gyulafehérvár, Hídvég, Kolozsvár, Radnót, Szeben, Torockó, Torda. A többiek: Beszterce, Brassó, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Máramarosziget, Marosvásárhely, Nagybánya, Sárospatak, Szeben, Tasnád, Tót-Lipcse, Túr, Várad.¹

Az unitárius iskolák közül a legfontosabb a kolozsvári, „amely nemcsak hazai, hanem egész európai viszonylatban egyedülálló intézmény volt”². Fennmaradását évszázadokon át egyrészt a vallásszabadságot kimondó tordai országgyűlésnek köszönhette, másrészt az 1571. január 6—14. közötti marosvásárhelyi országgyűlés ama határozatának, amely lényegében megismételte a tordait, igaz ebben a határozatban már az ún. innovációs törvény előszele is érvényesült. Hadd idézzük szószékről: „Miert hogy Krisztus urunk parancsolja, hogy először istenországot és annak igazságát keressük, az Isten igéjének praedicálása és hallgatása felől, végeztetett, hogy amint ennek előtte is felséged országaival elvégezte, hogy Isten igéje mindeütt szabadon praedikáltassék, az *confessióért senki meg ne bántassék*, se predikátor, se hallgatók, de ha valamelyik minister criminalis excessusban találtatik, azt a superintendens megítélhesse, minden funkciójától priválhassa, azután az országból kiűzetessék”³.

A marosvásárhelyi határozat valójában visszalépés volt a tordaival szemben, mert bár megerősítette és törvényesen biztosította a kialakult helyzetet, de már előrevetíti az 1572. májusában hozott innovációs törvényt.

Annak megértésére, hogy a vallásszabadság kihirdetése milyen mértékben segítette a legfontosabb, a kolozsvári iskola fennmaradását és fejlődését, röviden ismertetnünk kell az iskola megalapításának és unitáriussá válásának történetét.